

Іван Соломаха

Брут. Монолог на одну дію.

Дійова особа – Марк Юній Брут, претор римський.

Дія відбувається вдосвіта біля Римського Сенату у березневі іди 44 року до н.е.

Біля темного приміщення Сенату стоїть Брут. Брут вдумливо метається від стін до статуї і назад. Врешті падає перед статуєю на коліна.

Брут.

I.

Завір мене, о духу мого дому,
Мого отця убитого і предка того,
Чия фігура замертво стоїть;
Чиї вуста і руки затверділі
Окам'яніло вказують на Рим,
Що, підперезаний гріхами, ними й давиться...
Завір мене, старий і непохитний,
Чий постамент весь написами вкритий
Від вдячних громадян із цього міста; –
Завір мене, що мій негідний голос,
Що відбивається луною коло тебе,
Знайде на жаль свій відповідь достойну!

II.

Завір мене, що чуєш, наймиліший!
Твоя на сонці спалена фігура,

І очі, що глядять на Форум тоскно,
Хай проведуть мене до духу твого вірно,
А він туман перед очима весь розсіє...
Не будь безмовним хоч би у цей день,
Схід сонця, котрий навпіл зділить
Цей березень по півтори декади.
Дай мені відповідь, допоки в зал Сенату
Не проповзе найменший промінь світла.
Дай відповідь у страху безутішнім,
Прийди до розуму і дай холодний спокій.

III.

Ти бачиш, сідовласий, мої жалі!
Тяжкі корчі мене от-от візьмуть за серце;
Тобі весь Рим в молитві припадає,
А я всі чаяння в твій бік беру на себе.
В досвітній час, мій дім у тиші кинувши,
Вагітну жінку в сонній благодаті, –
Цю Порцію! Мені без міри вірну,
І на судьбу страшну засуджену,
Бліду, як смерть, в останні дні неспокою,
Мене понад життя своє кохаючу –
Її лишивши, прийшов сюди,
Під твій вівтар серед холодних каменів.

IV.

А просто так ніколи б не облишив –
Я вже на тім щаблі, що міг би мирно

Нести в руках свою батьківську ношу,
З дружиною лягати й прокидатись,
Впиваючись косим промінням ранку.
Я настраждався за своє життя над міру,
Останнє – зараз хочеться страждати.
Але я б тут не був... І не питав поради,
Якби міг сам гнуздати свою долю...
А серце моє крає дика смута,
І я відтягував цей день... та чоловік,
Відомо, що для часу — не господар.

V.

Я розраховував, що по війні страшній
Ми збережемо хоч своє благорозсуддя,
І зможем дітям передати в спадок
Цю зранену, але велику землю...
Та ця країна, предку, схоже,
Прожити без гризні не може.
І ось тепер, для багатьох шановних люду
За ворога є мій один добродій,
З яким пов'язані ми майже нерозривно...
Зверни на мене свій зтверділий погляд!
Бо я б не запитав твоєї волі,
Якби це діло не було таким знайомим...

VI.

Під віварем стою у остраху й непевності,
Бо скинув ти колись тирана Гордого

За злочини його синків юродивих,
Що зґвалтували грубо перед містом
Лукрецію, за доброту відому люду.
Ти вбив його, кінець царям поклавши,
І для Республіки заливши підмурівок;
Тепер її, немов ту добру панну,
Ґвалтують знову межі зал сенатських,
З'їдаючи у нескінченних бійнях.
Тепер, до всього – ще й тиран
Грозить країну приректи на нове царство.

VII.

Відлунням горя стане царювання,
Бо Рим не вміє жити під п'ятою,
Бо кров у нас тече свободолюбна,
І дух людський, братерський, громадянський
Віднаджує усякі посягання
Тиранів верховенствувати в місті.
Ти, скинувши царя, завіт залишив;
Тому скажи мені, старий, слова напутні,
Аби були, немов дороговкази:
Бо я гидким нащадком буду, кров'ю мутним,
І соромом ім'я повік покрию,
Якщо не виповню цієї долі гідно!

VIII.

Невже мені це скинуто Фортуною?
Бо я, хай навіть ніж не вийнявши,

Усе одно кривавим стану,
І обагрю хітон свій білий,
Немов у молодість вернувшись,
З якої лиш недавно вийти сталось –
Тоді бо кожен з нас носив
Хітон з одною смугою червоною...
Якби ж мені дали, боги,
Пірнути в тихі хвилі парубоцтва, –
Коли, читаючи, я міг забути війни,
І чвари, що сім'ю мою згубили!

ІХ.

Тоді я, парубком, мистецтвам і наукам
Увагу приділяв не найостанню,
Листи мужів учених грецьких
Під смоківницею в тіні її читаючи.
Мені уперше в руки книгу дав
Катон – мій дядько знаменитий;
І мудрий муж, якому довелося
Мене виховувати замість батька...
Мені чужі були ті вакханалій шали,
В яких юнацтво, винами напившись,
Ішли ночами вниз у бруд Субури, –
В розпусті меж пагорбів купатись.

Х.

Я сторонився їх брудної долі,
І нині місто їх імен не знає.

Мені ж ім'я моє і кара і пошана –
Гіднішого за мене, як сказали,
Знайти по всьому місту не вдалося.
І моїм словом перед ликом Риму
Вони змиватимуть свою провину.

Виймає із піхов і підносить кинжал.

І лиш мені кинжал цей дали в руки,
І ним, посрібленим, принести маю жертву.
Такі клинки – оздоблення для дому.
Його бажав би мати я за честь,
Якби вдалося крові минувати...

Відбігає від вівтаря і біжить до стіни.

XI.

Бо кров'ю вже один загладив справу...
І ось Сенат, де за стіною статуя
Стоїть його, і погляд цей
Мене до скону різатиме дикий:
У бронзі литий вбивця мого батька,
Його такий же ніж постиг зупевно...
Помпей – страшний в безумстві влади,
Йому я лиш служив в війні допіру,
За смерть його й свою вину зділяю.
Але не каюся за неї, предку,
Ні у душі, ні перед твоїм станом:
Страшна настала доля цьому вбивці...

XII.

Нависнувши, стоїть в безмовній тиші,
Якій всі дикі Кассії і Сулли,
Немов богам, покірно преклонившись,
Віддалися в останні кілька тижнів,
Між бесідами не пускаючи і думки
Про те, що статися в ці іди має.
І кожен з них, повз Кесаря ідучи,
В глибокім преклонінні його руку
Своїм цілунком і повагою шанує.
Ні мускулом не ворушать вони, ні зморшка
Не рушиться на їх блідих обличчях,
А втім, вони усе і добре знають.

XIII.

І знаю я, і страшно себе краю,
Від Кесаря весь час кудись втікаю
Останні тижні два, напевно...
Як страшно подивитись йому в очі!
Як звіру, як теляті, в хлів ввійшовши,
Аби його недовгий вік укоротити.
Страшним, воістину страшним його обличчя,
Всемилосердне, зосереджене обличчя,
Яке долало Альпи й Рубікони,
Боюся уявити в цю годину...
Лиху годину, прокляту, провісну
Для всіх чимось страшним і невідомим.

XIV.

Обличчя небагатослівного спокію,
Обличчя без сум'яття і печалі,
Але зі зморшками втоми й благороддя.
Який же жах при думці, що у нього
Летітимуть заточені кинжали,
І стан його, немов троянда літня
При сьйві сонця впаде і зав'яне.
Болюче так, бо саме він два роки
Тому забрав мене з полону після битви,
Коли війна надвоє Рим зтерзала;
А та війна ще досі тіль кидає,
І нині я у трепеті страшному.

XV.

Бо в ім'я Кесаря піднятися ще можуть
У Римі тисячі, а бунт у римлян
Ще гіршим за тиранство може бути.
І знов Республіка, розідрана на клапті,
Постане світу, як туніка прокаженого.
І може ліки – гірші за недугу?...
Останнім довгим часом Кассій
Збирав навколо себе гурт незгодних;
Зібрав людей всілякої удачі,
Але без мене план цей дикий був би
Перед очима римлян недостойним,
Моє ім'я його лиш обіляє.

XVI.

Не був ніколи я, мов Прометей, прибитий;
За норів свій не потрапляв в опалу –
Завжди отримував я ласку і похвалу
Довготерпінням і розсудком знаменитий.
Мене привів у час війни в ряди Помпея
Той самий страх, перед яким я, духу,
І зараз в тебе помочі благаю, –
Що огорне країну племін тиранії.
Я стан Помпея завважав вірнішим,
Тому ішов за ним, і, дослужившись,
Прийшов легатом в тиху Кілікію,
В яку ні флот, ні військо не ступили.

XVII.

Якби ти знав, яка неміць душевна
Зсередини наполовину мене рвала!
Я йшов служити тому, чиї руки
Зривали шкіру з батьківського тіла,
Й на розтерзання левам труп віддали,
Повстання гордого Лепіда придушивши.
Але за час війни, за всі ті січі,
Яким я свідком був німим, невольним, –
Я не подав Помпеєві руки,
Без огляду на всю його повагу;
І, утікаючи з боїв в його двори,
Я сам себе терзав і плакав.

XVIII.

В останні дні і Кесарева милість
До мене була явна і велика –
З тих пір, як стан Помпеевого війська
Був безнадійно битий під Фарсалом,
І військо Кесареве, спершу полонивши,
Мене за тим же прийняло, як брата.
І я, відкинувши старе своє служіння,
Став Кесарю і другом, і поради
Завжди жаданої і вірної давав.
За це мені зі всіх своїх найближчих
Віддав мені одну міську претуру, –
Посаду, Кассієм давно і певно ждану.

XIX.

Лишив мене намісником на Криті
За дружню вірність у винагороду.
А згодом, і під час поїздок довгих
Ми витрачали дні у безперервних
Розмовах про насущне і грядуще.
Людей, йому подібних вдачею,
По всьому світі вдень і не зшукати:
Криштальний погляд, розум безтуманний,
І майже батьківська мені прихильність:
Ще б пак! Після тієї битви Кесар
Іще ні разу у мені не завагався;
Нікого ближче, схоже, він не має.

XX.

За місяць цей бували і години
Коли гризло мене найбільше, і тоді
Весь час я в ніч ту думкою вертався,
Коли зайшов до мене Кассій славослівно,
І, глянувши прожогом на оселю,
У темноті опівнічній, холодній,
Мене до виноградника враз вивів,
Розмову так неждано розпочавши:
«О, Бруте, давній друже мій!
Весна нам новий рік звістить вже скоро,
Чому б у ньому залишати бруд і холод
Між римлянами, між чоловіками?»

XXI.

«Хіба ж не не заодне в війні ми були?
Хіба не служимо одному ми народу?
Тож обіймімось, брате, задля миру,
Відкинем чвар пустих клубок затертий!
Прости мене за всяку ницу підлість,
Що міг тобі я, брате, заподіяти:
Хай лишаться вони в минувщині віднині!»
І я простив його, і, звісно, в домі прийняв.
Він запитав мене, чи прийду я в календи, –
У березневий перший день, –
В Сенат; бо Кесареві друзі
Його збираються на царство висувати.

XXII.

І я сказав «Не прийду, не бажаю».
Спитався Кассій: «А як нас запросять?»
«Тоді, – кажу, — нема для мене долі,
Інакшої, як вмерти за свободу.
Не мій уділ – мовчати і ховатись.»
Його схопив, як корч, великий подив,
І в радості він вигукнув нестримно:
«Невже ти досі не второпав, Бруте,
Що під віттар твого уславленого предка
Несуть записки не ткачі із корчмарями,
А сильні міста цього, бо для них – надія
Твій дух, твій рід, і честь, і сила слова.»

XXIII.

«Від інших преторів вони видовищ просять,
Від тебе – край покласти тиранії,
І виконати цим завіт свій отчий!»
За тим сказав він, що заради мене
Ці люди всі життя віддати годні,
Аби лиш я явив їм волю й гідність...
За тим ми з Кассієм ще кинулись словами,
Обнялися, і він пішов із дому.
Не бачились ми, доки цей кинжал
Мені у руки не був відданий недавно:
Його жерці мені приготували,
Аби удар мій став і ритуалом;

XXIV.

Аби боги рукам моїм сприяли,
Благословили їх на сповнення завіту...
А я багато, батечку, віддав би,
Аби історію собою не творити.
Я сам собі скував цю долю, —
А міг би загубитися серед жінок і вин,
Як у свій час багато погубилось...
Тепер гляди в мій бік, Фортуно, заклинаю!
Веди мене з своїм благословінням;
Якщо вже сталось так, і це мій вибір –
Не захватись, а народові служити,
Навісь на мене своїх милостей намисто!

XXV.

Конкордіє, свята богине згоди,
І спокою в державі, дай аби
Це сповнилось без лишніх жертв невинних!
Аби грім безпорядку минував
І так уже знекровлену державу...
Чи мало настраждався цей народ?
Чи мало впало бід йому до скрині?
Залиш надію, що усе малою кров'ю
Минеться, і себе ми не зжеремо...
Цього, Конкордіє, найбільш боюся я:
Тиран один, а в нас незгоди племінь
У більше вогнище роздмухатися може...

XXVI.

Не дай же цій країні впасти в пекло!
Боги! На мене згляньтеся у мить цю:
Сталевий чобіт став на мою шию,
І затискає туго моє горло! –
Тягар, який на мене змовники поклали,
Бо перший вийду говорити до народу,
І шкуру з першого порвуть мою на дрантя,
Як щось піде не так... подайте сил, боги!
Бо що, як все не вийде?
Якщо перед дітьми ми всі предстанемо
Лиш купкою слабких чванливих півнів,
І наше чванство зараз нас погубить?...

XXVII.

Якщо убивство це не принесе свободи?
Як розгориться знову різанина?
І Кесарева постать лиш згорить,
Немов солом'яне опудало, а згодом
Фігура, на яку стікалась ненависть
Все безупинно, стрімголов зростаюча,
Собою спалить стіни, що ділили
Ці ненависні табори поміж собою!
Конкордіє, спаси державу цю!
Фортуно, будь мені прихильна!
Мій батьку, предку, роде мій вельможний, –
Я серед вас, і справі вашій вірний.

XXVIII.

В руках кинжал, та виступають вени,
Стискаючи його, трясуться руки:
А, що, якщо отой... уже все знає?
З причетних хтось неволею, чи змислом
Вже розповів усе Верховному, і нині
Ми позбираємося, як ляльки набиті
Аби фатальне дійство відіграти?
Якщо Сенат тоді оточить варта,
І, увійшовши, шмигом нас роззброїть?
А як тоді? Відкинувши кинжала,
Зректись одразу змовного безчинства?
Тоді, далєбі, я врятую тіло.

XXIX.

І зможу перед Кесаревим ликом
Предстати неповинною вівцею;
І що за тим? Вертатися в претуру,
І далі вести свої розторопні справи
В блаженнім спокої, неначе цього ранку
Нічого не відбудеться в Сенаті...
Для Порції й дітей я забезпечу
Спокійне, нетривожливе життя,
І сам до старості дійду повільним кроком...
Лишень тоді потрібно пораніше
Шляхом до поля Кесаря зустріти,
І все йому розповісти спокійним тоном...

XXX.

Я міг би жити серед благ, усі пориви
Душі і тіла враз задовільняючи;
Я міг би жити серед мармуру палаців,
В заможності зустріти перші зморшки...
Але чи був би я між цим? Чи став би тінню,
Яку постійно Кесарева постать
Буде тягнути ззаду за собою?
Де я? Порадник для тирана?
Його постійний вірний співрозмовник?
Ходити парою із ним і бути другим,
Аби ім'я моє від імени царя
Для всіх людей лишалось невіддільним?

XXXI.

Він був мені як батько... А хіба
Мені потрібна батьківська опіка?
Хіба настільки я тепер малий і нищий,
Аби руки чиеїсь хтіти над собою,
Аби собі шукати покровительства?
Зростав я сам, не знаючи опіки,
Крім дядька свого, і повітря волі
Вдихав з юнацтва повногрудими ковтками;
І зараз, стоячи перед розломом,
Я маю, в протиріччя власній волі,
І гідності, і совісті громадській,
Завіту предків, самодурові служити?

XXXII.

Гидка мені судьба, в якій
За участь – під тираном посмикáтись,
І бути його вірним гончим псом:
Я не слуга, я син свого народу!
Я лиш йому коритись хочу,
Я лиш його словам бажаю бути вірним!
І лиш в його устах бажаю жити,
Бо сама доля, будучи прихильною,
Мені послала Кассія додому,
Мене обрала першим серед рівних,
Мені вона жерцями віддала
Цей сріблений кинжал у мої руки!

XXXIII.

А чи не батьком буду ? Чи не чоловік?
Яку судьбу віщають моїм дітям,
Що вродяться вже скоро? Аполлоне!
Звіщуй же, Аполлоне! Розкажи!
Куди дорога приведе мою родину,
Якщо піду назустріч Кесаревим ношам,
І все йому скажу, і кину зброю?
Що кажеш? Повтори! Я маю чути!
Місця в Сенаті? Спокій і заможність?
Про що могли би думати малятка,
Коли окріпнуть і самі мужаами стануть?...
Що кажеш? Га? Не впевнений, що стануть?...

XXXIV.

Це як? Не доживуть? Чому ж не мають?...
Уб'ють їх? Будуть їх маленькі тільця
Терзати перед гнівною юрбою?
Це так ти кажеш, Аполлоне, так?!
А що тобі вкладає ці прокляття
В твої уста божественні і праві?
Чого мене ведеш до божевілля,
Терзаючи мій розум цим видінням?!

Кидається з місця на місце у дикому жаху.

Полиш мене! Покинь же мою думку!
Не бачиш біль мою? На що мене кидаєш?
Чому знущаєшся над серцем здичавілим,
Показуючи цю юрбу нестримну?!

XXXV.

І Порція... для неї що відводиш?...
До неї тягнуть руки і сухожилля,
Ідуть цією дикою юрбою,
Один з-поперед одного протягують,
Ламають одне одному ключиці,
Зривають з неї одіж білосніжну...
І над її чарівним, ніжним тілом...
Це хто? Невже це він?... Це – Кассій?...

У розпачі хапає себе за обличчя, намагаючись затулити очі руками. Б'ється в істериці.

Покинь мене, на що тебе прикликав?

На що?! На що мені ця участь?

Раптом у найвищому екстазі кидається додолу, заспокоюється, віддихується.

Таким? Таким віщуєш ти майбутнє,

Якщо я в руки Кесарю віддамся?

XXXVI.

Від чого це? Скажи, о боже страху,

Містку поміж минулим і майбутнім?

Чому такою долю їх вбачаєш?...

Нестерпне і страшне таке прийдешнє!

Життя спокійне – де, заможна старість?...

Чому ти їм віщуєш це? Помилуй!...

Прислуховується.

Юрба?... юрба... о, гнівна! Повна крові...

У пащу кинуть їм дітей за мою слабкість...

За те, що я, за шкуру й кості трусячись,

Народ віддати можу на загибель!

Накликати цим гнів їх неспиненний!

Тиран один, а всіх чекає страта...

XXXVII.

Убити цим себе! Моїх нащадків!
Принести в жертву всю свою країну!
Минуле втратити, і, рід свій посоромивши,
Майбутнє вирізати, в груди вколотити
Йому цей ніж, освячений жерцями!
Посрібленого... я його тримаю!
Всаджу його паскуді чи собі, –
Бо маючи його, й не скориставшись,
На себе зазиваю смертний жереб –
Юрба хай не цурається нікого!
Хай тягнеться, хай справу свою кінчить –
Моя за них усіх буде провина!...

XXXVIII.

Не я! Не я! Це не моя судьба!
Останнім буду, і своїм ударом
Доб'ю я гада! Бо якщо втечу,
Якщо розкрию все, назад відступлю,
То вмру я сам! І зраджу всі надії!
Минуле вб'ю, теперішнє й прийдешне!
Тепер я одягнуся в шати предка,
І у вустах майбутніх поколінь
Не буду тінню обрію тирана!
Уб'ю тебе, бо більше сам не житиму!
Уб'ю тебе, бо я не в твоїй славі
Бажаю бути відблиском і променем!

XXXIX.

На мене більша, сяюча тіяра
Надіта буде! К чорту всі багатства,
Вельможні титули і мармурові храми,
Якщо у них я втрачу свою гідність!
Нехай відступить проклята мара,
Що мій розсудок сплутати бажає.
З-за пагорбу, із Риму, іздаля,
Його на ношах піддані спускають.
Без охорони, лиш на ноші, іздалека...
Боги! В ці іди навіть півні не співають!
Весь Рим застиг в очікуванні мертвим,
Цю тишу хай розірве грім ударів!

XL.

Іде! Іде! Горить зоря досвітня!
Не згас Республіки й свободи ясний промінь!
І цим клинком, гартованим і точеним,
Уб'ю шаленого і хворого тирана,
І більш ніколи серед мурів Риму
Не буде Кесарів і самодурів!
Я виконаю борг свій перед предком,
І хай умру, хай схоплять прямо в залі,
Але не дам тиранству жити!
Я приречу тебе на смерть, а не на царство!
Уб'ю тебе! Живи, моя Республіко!
В ім'я народу з його волею, живи!

Наближається гурт сенаторів, Брут оглядає кинжал і з острахом ховає його за пазуху. Намагаючись прикрити свою несамовитість привітністю і стриманістю, що вдається дуже слабко, звертається до них.

XLI.

Ідуть сенатори... вітання, товариство!
Я тут недовго, лиш прийшов раніше,
Аби не пропустити ба нічого...
Ви ж знаєте, завжди приходжу рано,
Така вже звичка в мене розторопна...
Люблю глядіти на природи раннє збудження.
Лише так холодно, так до паскудства холодно...
Це ж березневі іди, ще не літо!
Коли весна так рано заявляється,
Звіщаючи кінець зимі погібельній,
То перші її дні холодні, дикі,
А все ж – уже відчутні легкі подихи...

XLII.

Вже чуються пташки, тріпочуть крилами,
На гілочках розводять свої хори...
І лиш вони дають на те надію,
Що і найхолодніші зими проминають.
Я тут, прийшов сюди, аби послухати
Те щастя, що вони несуть у дзьобі,
І тріпотить між їхнім пір'ям...
Послухай, Кассію! Тьох-тьох. Тьох-тьох.
Яка чарівна солов'їна дума...

Як хочеться мені, мій любий Сулло,
Літати між цих диких солов'їв...
Цвіріньк-цвіріньк... Тьох-тьох... Цвіріньк-цвіріньк...

XLIII.

Чому такі ви, браття? Де ви ділись?
Ви тут, та ваші світлі, ясні очі
Такі розгублені... Туди глядіть! За пагорб!
Далеко десь, туди, за Палатин!
За Квіринал, за Целій, Капітолій!
Зоря іде, її яскравий промінь
Зійде на ваші затхнулі доми!
Я певен, що, якби не псячий холод –
То всі би ви тут були, біля мене!
Іще раніш явились би сюди,
Утіхи й спокою в страху своїм знаходити!
А ви страшні... ви всі такі страшні...

XLIV.

На що ваш страх? До чого ці обличчя?
Всі сірі, наче камені заточені...
Послухайте, а як течуть струмочки!

Заплющує очі.

О Флоро, Фауно, душі моїй ви милі,
І все, що вами створено було,
У радості дозвольте обійняти!

Брут широко розкриває руки в обіймах, витягує і тримає кинжал в одній з них.

Брати, брати, погляньте на дерева!
Вони життям іскріти починають,
Звіщаючи весну усій природі!
Лиш лаври по зимі лишилися голі;
Стоять, з нагими кронами чекаючи...
Весна для них приходить, затягнувшись.

З рук Брута падає кинжал.

Завіса. 24.XII.25. – 7.I.26.

Права на текст належать авторіві.

Telegram для зв'язку: @kunsttriebe